

Har det framtida biblioteket en framtid i det framtida samhället?

Westmanska Palatset i oktober börjar kännas som en tradition vad gäller Ikoner-Akademiens konferenser och morgonen den 19:e samsades doften av blöta löv, kaffe och spänd förväntan i en angenäm blandning. Jan-Eric Malmquist hälsade välkommen med att säga att har man varit i biblioteksvärlden i 40 år är det på tiden att anordna en framtidskonferens. Men för att förstå framtiden måste man kunna sin historia, menade han, och citerade Henrik Tikkanen: "Den som inte kan se bakåt eller framåt får se upp".

Sven Nilsson inledde med en prolog i fem akter under rubriken "Bibliotek i Sverige". Den kommer att publiceras i ett kommande nummer av *Ikoner*.

Jens Thorhauge, direktör för Biblioteksstyrelsen i Danmark, började i sin tur med att dra upp en utvecklingslinje i bibliotekshistorien från Gutenberg, via upplysningstidens offentliga bibliotek till det digitala biblioteket. På ett sätt kan man se den virtuella utvecklingen som ett hot mot biblioteken som institution, eftersom slutanvändaren inte ser vem som tillhandahåller de tjänster och källor som brukas. De utvecklingstendenser som Thorhauge främst såg var den ökade licensbaserade tillgången till facktidskrifter, e-böcker, ljudfiler och även filmer. Downloading är ett aktuellt begrepp och de texter vi arbetar med ska helst finnas i lap-toppen. Samtidigt som den tekniska utvecklingen fortlöper, initieras sociala processer i form av läskampanjer, sökandet av nya samarbetspartners och nya organisationsformer. Malmö stadsbibliotek, Århus Kommuners Biblioteker och California Digital Library nämndes som exempel på bibliotek i frontlinjen.

De demografiska tendenserna visar på att vi blir allt äldre, inslaget av etniska minoriteter stärks och gruppen funktionella analfabeter ökar. Inte mindre än 20% bedöms ha någon form av lässvårighet på grund av bl.a. invandrarbakgrund eller handikapp i någon form.

Jens Thorhauge skisserade fyra framtidsbilder med olika biblioteksprofiler. Först det personliga biblioteket som är digitalt och pc-baserat. Där finns möjlighet att permanent spara de verk man vill ha mot betalning eller låna dem gratis under en begränsad tid, och en personlig profil som fortlöpande uppdateras med nyheter kan lagras. Leverantör är det lokala folkbiblioteket.

Den andra framtidsbilden skisserade det skraddarsyddas fackbiblioteket med universitetsbiblioteket som leverantör. Detta vänder sig till studenter och forskare och här finns allt material som är till nytta för forskning eller i projekt: grundtexter, kompendier, filmer, länkar till webbplatser, preprints m.m. Metropolbiblioteket följde därefter med nyckelord som lärande, upplevelse, identitet och medborgarskap. Det är ett hybridbibliotek som satsar på självhjälp och programstött undervisning, läs- och språkträning samt upplevelseprogram. Sist det lilla lokalbiblioteket. Där levereras nationella tjänster från en webbplats och verksamheten planeras i samarbete med andra och större bibliotek. Det fysiska biblioteksrummet anpassar sig efter det lokala behovet och kan återfinnas i t.ex. ett kulturcenter.

Hur tar man sig då dit? För Thorhauge var samarbete det bärande begreppet. Samarbete kring etablerandet av en infrastruktur, samarbete olika bibliotek emellan och inte minst samarbete med biblioteksanvändaren. Nationella – men också internationella – virtuella tjänster ska kunna integreras med den lokala miljön och fungera även tillsammans med lokala tjänster. Den välbehövligen nydefinieringen av bibliotekarierollen kräver brukaren som referensram och

dessutom bör det fysiska biblioteket spegla det lokala behovet. Det finns en utbredd tro att det digitala biblioteket fjärrar folk från det fysiska biblioteket, något som inte alls stämmer enligt Thorhauge. Bibliotekens roll som fysisk mötesplats behövs alltså, det räcker med att se vad som händer när antalet arbetsplatser ökar på ett universitetsbibliotek. Fler arbetsplatser drar till sig fler studenter. När det är enkelt att gå någonstans – oavsett om det gäller ett virtuellt eller fysiskt rum – går alla dit. Och sist men inte minst behövs politiska målsättningar kring utvecklandet av nya bibliotekskoncept.

Före lunch talade också Anders Persson, BTJ, om vilka fakta, bedömningar och trender som kommer att beröra de verksamma inom biblioteksbranschen framöver. Finansdepartementets långtidsutredning pekar tydligt på att det krävs en ökad alternativ finansiering. Kommunerna dras med fortsatta underskott, trots de åtgärder som satts in. 2003 visade ett underskott på 7 miljarder och förlusten 2006 beräknas bli 11 miljarder. Utredningen pekar på att resurserna inte kommer att räcka för att möta medborgarnas förväntningar inom sektorn och att anpassningsförmågan hos biblioteken blir avgörande för att klara ekonomin.

Befolkningsprognoserna för 2010 tyder på en utveckling där större regioner fortsätter att öka. Den starkaste tillväxten idag finns i Mälardalen, Västra Götaland och Öresundsregionen, medan Norra Mellansverige och Mellersta Norrland hamnar bland EU:s tio sämsta regioner vad gäller tillväxt. Idag har 216 av Sveriges 291 kommuner under 30 000 invånare och Persson drog upp ett tänkbart scenario där vi – liksom man gjort i Danmark – ritar om samhällskartan med färre och större kommuner och landsting. Hur kommer detta att påverka biblioteken? De decentraliserade högskolorna inte har bidragit till ökad tillväxt där de etablerats. Dessutom har direktövergången från utbildning till utbildning minskat. Studenterna blir äldre, vilket får konsekvenser både för forskningen och biblioteken. Samtidigt är Sverige idag ett land med kulturell mångfald. En niodel av befolkningen är födda utomlands och ca 800 000, som är födda i Sverige, har minst en förälder med utlandsursprung. Hur skapar man morgondagens bibliotek utifrån detta?

Ansvarskommittén har konstaterat att det kommer att uppstå en stark obalans mellan behov och resurser. Inte minst genom det faktum att arbetstiden tenderar att minska och andelen äldre ökar kraftigt förutses den samlade ekonomin avta. Regeringen har definierat fyra områden som direkt påverkar välfärden i vårt samhälle: utbildning, hälsa, integration och tillväxt.

Anders Persson refererade en undersökning genomförd av BTJ. 30 djupintervjuade kommunpolitiker hade konstaterat att bibliotek är viktiga, men många såg inte någon koppling till de ovan definierade välfärdsområdena. För flera framstod biblioteket som en boksamling och kopplingen till läsandet var större än till lärandet. De flesta politikerna hade vaga begrepp om vad bibliotekarierna sysslade med och en del var inte obenäga att se biblioteken skötta av andra yrkesgrupper. Eftersom bibliotekets verksamhet för många politiker var höljt i dunkel, insåg man inte möjligheten att utnyttja bibliotekskompetensen för andra syften. Dock sade en av de 30 intervjuade: "Vill du skaffa dig ett intryck av utvecklingskraften i en kommun du besöker, kolla in folkbiblioteket."

Uppenbart är att stora befolkningsgrupper håller på att vänja sig vid att information hämtar man lätt utan bibliotekets inblandning. En uppskattning från 2002 sade att Googles sökmotorer hanterar fler frågor på en enda dag än samtliga bibliotek i USA gör på ett år. Ett annat land och en annan tid, klargjorde Persson, men ändå! Sverige är ett digitaliserat

samhälle där 89% har mobiltelefon, 71% PC och 67% tillgång till Internet enligt en SOM-rapport 2003.

Bibliotekens utmaningar ligger dels i att övertyga politikerna om bibliotekens värde och dels i att säkerställa finansieringen. För BTJ är det viktigt att vara med att utveckla och stärka biblioteket som navet i dagens samhälle. Information finns överallt, men biblioteket fyller en viktig funktion i processen att omvandla den till kunskap. Och precis som hos Thorhauge finns en stark tilltro till samarbete. Lyhördheten och dialogen måste finnas där för att BTJ ska kunna bli den resursstation som stödjer biblioteken i deras utveckling. ”Det framtida biblioteket har en framtid i det framtida samhället om vi samverkar och samlar kraft”, avslutade Persson.

Känslan av att all kraft går ner i magen efter en välsmakande lunch, kom av sig i och med att Troed Troedson tog över scen. På ett engagerande sätt – med mycket plats för skratt – målade han upp ett samhälle i framtiden, byggt på rörelser från historien. En framtidsanalys kräver tio gånger så lång ansats som den tid den ska förutspå, menade Troedson, och började därför med en analys av individen och samhället runt 1750. På den tiden var en individ sin muskelmassa, värdet satt nedanför axlarna. Den fattige var mager och den rike fet. Vad skulle de på den tiden sagt om en dåtida analytiker förutspått att om 250 år är det tvärtom, då är den rike smal och den fattige fet?

Under 1800-talet steg bildningsnivån. Skolplikten kom 1842 och snart kom ungarna hem från skolan och visste mer än föräldrarna. Det hade aldrig hänt tidigare. Skolan var vid den tiden ett gigantiskt höghus på den topografiska kunskapskartan, där fanns allt att tillgå och samhällsutvecklingen fick tack vare skolplikten en ohygglig skjuts. 1965 fanns det fortfarande fler uppstoppade fåglar inuti skolhuset än utanför, lärarna kunde än så länge mer än föräldrarna men nivåskillnaden var betydligt mindre bara för att 2004 i stort sett ha blivit utjämnad. Det behöver inte betyda att skolan är sämre, utan att omvärlden blivit så mycket kunnigare. Samhällsutvecklingen stannar upp, eftersom minskade nivåskillnader sänker dynamiken i en rörelse. Numera utbildar vi alla. Dessutom hela tiden i det livslånga lärandet. Vi har idag kommit till en punkt där kunskapsövertaget har försvunnit. Vad gör vi då? Jo, menade Troedson, då är det dags att vi skaffar oss ett helhetsgrepp. Framöver kommer det att handla om att äga ett koncept. 1750-talet kan sammanfattas med ord som stationär, generalist och kollektiv. Igår var det långsiktighet, specialist och individ som gällde och imorgon kommer det att vara helhet, kortsiktighet, komplexitet och sammanhang. Är detta värderingar som förknippas med bibliotek idag? Och med den frågan, lätt hängande i luften, avslutades framtidsanalysen.

Dagen slutade med en jamsession där en panel bestående av Inga Lundén, Barbro Thomas, Sven Nilsson, Jens Thorhauge, Anders Persson och Jan-Eric Malmquist samtalade med publiken om framtiden. Inga Lundén inledde och avslöjade att hon gillar de enkla frågorna, sådana som ”Vad är det vi ser?” och ”Vad betyder det för oss?” Problemet är att svaren är så svåra. Hur blir man mer flexibel för att kunna möta de kommande förändringarna? Läs den nätpublicerade uppsatsen ”Staffing the hybrid library” uppmanade hon i förbifarten. Och vad händer om vi inte agerar, om vi inte kan ta plats i den nya vardagen? Det måste vi, annars dör biblioteken med den siste nostalgiske politikern, den som alltid minns sitt barndoms bibliotek. Och varför är det så ont om samarbete? Barbro Thomas menade att biblioteksvärlden alltid har varit upptagen med att tala om framtiden, t ex Bibliotek 2000. Egentligen en sorts verklighetsflykt, för mycket litet har blivit gjort. Det skulle man kanske fundera över: varför blev det som det blev? Generellt talar vi mycket och uträttar allt mindre. I Storbritannien

sjunker andelen utlån medan bokförsäljningen ökar. Hur ska sådana tendenser hanteras? Vi behöver en biblioteksutvecklingsenhet, fastslog Barbro Thomas, ett nationellt och starkt organ. Vi borde ta efter Danmark och satsa mer på de starka istället för de svagaste grupperna. Jens Thorhauge påpekade att likheterna mellan Danmark och Sverige nog är större än skillnaderna, eftersom ”vi tar idéerna från er. Men man får långt mer för pengarna här än i Danmark”.

Varpå diskussionerna gled över till vikten av samarbete och skapandet av nya nätverk, ett klassamhälle baserat på internetanslutning och en segregering avhängig av källkritik, för att slutligen ifrågasätta om biblioteken spelar någon roll över huvud taget. Men det enades vi om att de gör och att det med all sannolikhet kommer att finnas ett stort behov av kunskapsbanker och mötesplatser även framöver. Frågan är möjligen hur de ska se ut, fungera och benämnas.

Eva Ingvarsson